

До поширення *Crataegus ucrainica* A. Pojark. (*Rosaceae*) в Лівобережному Лісостепу

ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА НІКІТЧУК

НАТАЛІЯ ОЛЕКСІВНА СМОЛЯР

ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ СОЛОМАХА

NIKITCHUK O.V., SMOLIAR N.O., SOLOMAHA V.A. (2016). **About expansion of *Crataegus ucrainica* A. Pojark (*Rosaceae*) in Forest-Steppe region of Dnipro left bank.** *Chornomors'k. bot. z.*, **12** (1): 31-40. doi:10.14255/2308-9628/16.121/3.

It is provided information about expansion of *Crataegus ucrainica* A. Pojark. according to results of study of herbariums, literature and original researches. Ecological and coenotic features of new locations of species and described the current state and expansion its population are shown. The authors note that main natural habitat is located in Forest-Steppe region of Dnipro left bank. Results of research of locations *C. ucrainica*, including earlier studied coenopopulation on the Dnipro right bank (on outflow of the Ros river) [Shevchyk et al., 2016], is certified ecological originality of this species. Comparative morphological analysis of herbarium materials helps better identify species and clarify its geographic, ecological and coenotic natural habitat. It is emphasized general necessity of protection of new location of *C. ucrainica* – rare species on the European and global level.

Keywords: *Crataegus ucrainica*, rare species, location, protection, Forest-Steppe region of Dnipro left bank

НІКІТЧУК О.В., СМОЛЯР Н.О., СОЛОМАХА В.А. (2016). **До поширення *Crataegus ucrainica* A. Pojark (*Rosaceae*) в Лівобережному Лісостепу.** *Чорноморськ. бот. ж.*, **12** (1): 31-40. doi:10.14255/2308-9628/16.121/3.

Наведено інформацію про поширення *Crataegus ucrainica* A. Pojark. за результатами опрацювання гербарних, літературних та оригінальних матеріалів. Відображено еколого-ценотичні особливості нових місцезнаходжень виду, охарактеризовано поширення і сучасний стан його ценопопуляцій. Авторами зазначається, що основний його ареал знаходиться на території Лівобережного Лісостепу. Результати дослідження місцезнаходжень *C. ucrainica*, в тому числі й обстеженої нами раніше ценопопуляції на правому березі Дніпра (в гирлі р. Рось) [Шевчик та ін., 2016], засвідчують значну екологічну своєрідність цього виду. Здійснення порівняльного морфологічного аналізу наявних гербарних зборів дозволило повніше ідентифікувати цей вид та уточнити його географічний та частково екологічний і ценотичний ареали. Підкреслюється необхідність охорони нового локалітету *C. ucrainica* – виду світового і європейського созологічного статусів.

Ключові слова: *Crataegus ucrainica*, рідкісний вид, місцезнаходження, охорона, Лівобережний Лісостеп

НИКИТЧУК О.В., СМОЛЯР Н.А., СОЛОМАХА В.А. (2016). **К распространению *Crataegus ucrainica* A. Pojark (*Rosaceae*) в Левобережной Лесостепи.** *Черноморск. бот. ж.*, **12** (1): 31-40. doi:10.14255/2308-9628/16.121/3.

Наведена информация о распространении *Crataegus ucrainica* A. Pojark. по результатам обработки гербарных, литературных и оригинальных материалов. Отображено еколого-ценотические особенности новых местонахождений вида, охарактеризовано распространение и современное состояние некоторых его ценопопуляций. Авторами указывается, что основной его ареал находится на территории Левобережной Лесостепи. Результаты исследований местонахождений *C. ucrainica*, в том числе и ранее изученной нами на правом берегу Днепра (в устье р. Рось) [Шевчик и др., 2016], подтверждают значительное экологическое своеобразие этого вида. Сравнительный морфологический анализ имеющихся гербарных сборов позволил полнее идентифицировать этот вид и уточнить его географический и частично экологический и ценотический ареалы. Подчеркивается целесообразность охраны нового локалитета *C. ucrainica* – вида мирового и европейского созологического статусов.

Ключевые слова: *Crataegus ucrainica*, рідкий вид, местонахождения, охрана, Левобережная Лесостепь

Crataegus ucrainica A. Pojark. – рідкісний європейський вид із спорадичним поширенням [POLETYKO, 1954] і включений до Світового Червоного списку та Європейського Червоного списку зі статусом «рідкісний» (категорія R). За «Определителем высших растений Украины» [OPREDELITEL..., 1987] *C. ucrainica* вказується для Полісся і Лісостепу, головним чином для північних районів. Він уперше описаний із Полтавської області для околиць Лубен [POYARKOVA, 1939] із зазначенням, що поширення його є маловивченим [KLOKOV, 1954]. У цих флористичних зведеннях наводяться й відомі райони поширення виду в Україні (Правобережний Лісостеп, Прикарпаття, Західне Полісся, Лівобережне Полісся) та з півдня Білорусії. Із Полтавщини вид наводиться з Лубен (Рогович за Поярковою), Диканьки (Сова!), Зіньків (Рогович!), с. Баранівки Шишацького району (Монтрезор!) [KLOKOV, 1954]. Також за даними цього автора вид вказується для Житомирської, Чернігівської, Кіровоградської, Полтавської, Хмельницької, Одеської областей, Прикарпаття.

Але, незважаючи на широкий спектр зібраного та дослідженого гербарного матеріалу впродовж останніх 60-ти років, виникає ряд питань щодо впорядкування виявлених місцезростань, наведених у публікаціях та основних гербарних колекціях. Науковою проблемою є також виявлення особливостей екологічних умов місцезнаходжень досліджуваного виду та ідентичності зібраного матеріалу типовому зразку *C. ucrainica*, виходячи з першоопису автора виду [POYARKOVA, 1939]. Вид описаний авторкою з гербарного збору з під м. Лубни (Полтавська область). Типовий зразок знаходиться в С-Петербурзі в гербарії БІН РФ.

Також потребують більш детального ценотичного та екологічного аналізу два досить великі локалітети *C. ucrainica* на околицях Києва – в Биківні та на Червоному хуторі [BORTNYAK, LYUBCHENKO, 1987] з борової тераси Лівобережного Придніпров'я (власне на межі між Лісостепом та Поліссям), які, поряд із недавно віднайденим на території Правобережного Придніпров'я локалітетом у гирлі р. Рось [SCHEVCHUK et al., 2016], складають основні відомі великі ценопопуляції в загальному ареалі цього виду.

Матеріали та методи досліджень

Нами досліджувалися та аналізувалися як наявні оригінальні матеріали, так і гербарні збори різних дослідників фондів ботанічних установ України: Гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (KH), гербаріїв кафедри ботаніки ННЦ «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (KWU), Канівського природного заповідника, Полтавського краєзнавчого музею імені В.Г. Кричевського (PW).

Для вивчення місцезнаходжень *C. ucrainica* нами були застосовані загальноприйняті польові (детально-маршрутний, відбору гербарних зразків, рекогносцирування), і камеральні (опрацювання літературних джерел і гербарних фондів) методи. У нових оселищах *C. ucrainica* виконані повні геоботанічні описи. Площа ділянок описів складала 0,01–0,02 га. Назви видів в описах наведені за зведенням С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука [MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999]. Облік показників стану місцезростання (покриття виду) проводився за загальноприйнятими методиками. Віковий стан знайдених особин оцінювали, керуючись методичними підходами, запропонованими в літературі [SMIRNOVA et al., 1990]. Облік показників стану місцезростання (покриття виду) проводився за загальноприйнятими методиками. Також нами проведено морфолого-географічний діагноз подібних до типового зразка *C. ucrainica* за кількістю стовпчиків у квітці, стадіями квітування (початок, масове, завершення), кількістю кісточок у плоді за

зовнішніми морфологічними ознаками без препарування квіток та плодів на основі використання доступних матеріалів гербаріїв *KWU* та *KW*.

Гербарні зразки *C. ucrainica* із виявлених місцезнаходжень передані до перерахованих вище гербарних фондів України.

Результати досліджень та їх обговорення

Розглядаючи загальне поширення цього рідкісного виду в межах природного ареалу, можна стверджувати про його основну локалізацію на території Лівобережного Лісостепу. Підтвердженням цього є значна кількість наукових публікацій, першоопис цього виду та основні гербарні збори з цієї території.

Найбільше інформації щодо його поширення за літературними даними наводиться різними авторами для Полтавщини. На сучасному етапі вивчення фіторізноманітності Полтавської області *C. ucrainica* вказується у ряді монографічних зведень.

У «Конспекті флори Лівобережного Придніпров'я» [BAIRAK, 1997] О.М. Байрак зазначає вид для Роменсько-Полтавського геоботанічного округу (Зіньківсько-Решетилівського та Диканько-Котелевського геоботанічних районів) та Придніпровського (Яготинсько-Оржицького та Оболонсько-Кобеляцького районів) у лісах із спорадичним поширенням без вказівки конкретних місцезнаходжень.

У «Атласі рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини» [BAIRAK, STETSIYUK, 2005] О.М. Байрак і Н.О. Стецюк вказують поширення виду в регіоні у широколистяних лісах, на узліссях, схилах річкових долин, рідше – на прируслових пісках як «зрідка». Автори надають карту із зазначенням місцезнаходження виду як за сучасними оригінальними даними, так і за літературними відомостями до 70-х років ХХ століття й гербарними даними, зібраними до 90-х років ХХ століття. Вказуються об'єкти охорони цього рідкісного виду, як включеного до Світового Червоного списку, так і регіонального (список видів рідкісних рослин, що охороняються на території Полтавської області, затвердженого 16 сесією Полтавської обласної ради від 23.03.2005 р.). Це: заповідні урочища «Яри-Поруби» (Пирятинський р-н), «Вільшане» (Полтавський р-н), ботанічні пам'ятки природи «Морозівська дача», «Мгарська дача» (Лубенський р-н), регіональні ландшафтні парки «Диканський» (Диканський р-н), «Нижньоворсклянський» (Кобеляцький р-н).

У «Конспекті флори Полтавщини» [BAIRAK, STETSIYUK, 2008] О.М. Байрак, Н.О. Стецюк вказують вид для тих же екоотопів таких адміністративних районів області: Пирятинський, Лубенський, Гадяцький, Шишацький, Диканський, Котелевський, Новосанжарський, Кобеляцький. Конкретизують сучасні місцезнаходження виду в межах адміністративного Полтавського району Л.М. Гомля та Д.А. Давидов [GOMLYA, DAVIDOV, 2008], зазначаючи, що гербарні зразки зберігаються в гербарії кафедри ботаніки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, а саме: с. Івашки, на трав'яному схилі балки, зрідка, 2007, Д.А. Давидов; с. Квіткове, на погорбі біля дороги, поодинокі, 2007, Д.А. Давидов; с. Кротенки, на схилі правого берега р. Ворскла, зрідка, 2007, Д.А. Давидов.

У фондах Полтавського краєзнавчого музею зберігаються збори *C. ucrainica* Д.С. Івашина, датовані другою половиною ХХ ст. тільки з одного місцезнаходження – із-під с. Міжгір'я Диканського району в долині р. Середня Говтва (басейн Псла) (табл. 1).

Аналіз гербарних колекцій наведених вище установ дозволив нам у попередній статті [SCHEVCHUK et al., 2016] сформулювати висновок про відсутність підтверджувальних матеріалів стосовно поширення *C. ucrainica* на правобережній частині долини лісостепового Дніпра, за винятком наведеної нами ценопопуляції в гирлі р. Рось. Тому, дослідивши основні гербарні колекції можна проаналізувати особливості територіального розподілу *C. ucrainica* в Лівобережному Лісостепу (табл. 1).

Таблиця 1
Місцезнаходження *Crataegus ucrainica* в Лівобережному Лісостепу за даними гербаріїв України

Table 1
Location of *Crataegus ucrainica* in Forest-Steppe region of Dnipro left bank according to data of herbariums of Ukraine

Код гербарію та номер в базі даних	Автор збору та визначення, дата	Область, район, село	Місцезростання	Стадія квітвання рослин / к-ть стовпчиків маточки (шт.)	К-ть кісточок у плоді
1	2	3	4	5	6
KW	Федорончук М.М., 08.08.1982	Чернігівська обл., Ічнянський р-н, урочище Коропець	Прилуцьке лісове господарство, в дубовому лісі	-	2
KWU 37584	Любченко В.М., 05.08.1984; Бортняк М.М., 17.03.1993;	Чернігівська обл., Ічнянський р-н, с. Буримка	На узліссі листяного лісу	-	2
KWU 37585	Любченко В.М., 05.08.1984; Бортняк М.М., 17.03.1993	Чернігівська обл., Ічнянський р-н, с. Буримка	На узліссі листяного лісу	-	2
KWU 37583	Любченко В.М., 06.08.1984; Бортняк М.М., 17.03.1993	Чернігівська обл., Ічнянський р-н, с. Буди, урочище Камянка	Листяний ліс	-	2
KWU 37586	Любченко В.М., 06.08.1984; Бортняк М.М., 17.03.1993	Чернігівська обл., Ічнянський р-н, с. Буди, урочище Камянка	Листяний ліс	-	2
KWU 37587	Любченко В.М., 07.08.1984; Бортняк М.М., 17.03.1993	Чернігівська обл., Ічнянський р-н, урочище Діброва, с. Тарасівка	На узліссі листяного лісу	-	2
KW	Гринь Ф.О., 22.06.1954; Федорончук М.М., 14.12.1981.	Сумська обл., Краснопольський р-н, Великобрицьке лісництво	Урочище Бразковщина	-	2
KW	Гринь Ф.О., 22.06.1954; Федорончук М.М., 14.12.1981.	Сумська обл., Краснопольський р-н, Великобрицьке лісництво	Урочище Бразковщина	-	2
KW	Гринь Ф.О., 20.06.1954; Уфімов Р., 12.07.2012	Сумська обл., Краснопольський р-н, Великобрицьке лісництво	Урочище Бразковщина	-	2
KW	Гринь Ф.О., 15.06.1954; Уфімов Р., 12.07.2012	Сумська обл., Шалигінський р-н, с. Кочерги	Листяний ліс	-	2
KWU 37579	Любченко В.М., 10.07.1984	Черкаська область, Золотоніський район, с. Підставки	Нижня частина схилу (урочище «Стінка») долини р. Супій	-	2
KWU 37582	Любченко В.М., 10.07.1984; Бортняк М.М., 17.03.1993	Черкаська область, Золотоніський район, с. Підставки	Нижня частина схилу (урочище «Стінка») долини р. Супій	-	2

1	2	3	4	5	6
KWU 37575	Любченко В.М., 01.07.1984; Бортняк М.М., 19.03.1993	Полтавська обл., м. Лубни	Листяний ліс на р. Сула	-	2
PW 8191	Івашин Д.С., 04.09.1979	Полтавська обл., Диканський р-н, с. Міжгір'я	По схилу долини Середньої Говтви, на узліссі	-	2
PW 8192	Івашин Д.С., 04.09.1979	Полтавська обл., Диканський р-н, с. Міжгір'я	По схилу долини Середньої Говтви, на узліссі	-	2
PW 8193	Івашин Д.С., 04.09.1979	Полтавська обл., Диканський р-н, с. Міжгір'я	По схилу долини Середньої Говтви, на узліссі	-	2
KWU 37588	Любченко В.М., 27.05.1984	м. Київ, околиці Дарниці (ДВРЗ)	Ліворуч від залізниці на Бровари в сосновому лісі	3/ 2 (3 рідко)	-
KWU 37590	Любченко В.М., 27.05.1984	м. Київ, околиці Дарниці (ДВРЗ)	Ліворуч від залізниці на Бровари в сосновому лісі	3/ 2 (3 рідко)	-
KWU 37591	Любченко В.М., 27.05.1984	м. Київ, околиці Дарниці (ДВРЗ)	Ліворуч від залізниці на Бровари в сосновому лісі	3/ 2 (3 рідко)	-
KWU 37592	Любченко В.М., 27.05.1984	м. Київ, околиці Дарниці (ДВРЗ)	Ліворуч від залізниці на Бровари в сосновому лісі	3/ 2 (3 рідко)	-
KWU 37599	Любченко В.М., 27.05.1984	м. Київ, околиці Дарниці (ДВРЗ)	Ліворуч від залізниці на Бровари в сосновому лісі	3/ 2 (3 рідко)	-
KWU 37581	Бортняк М.М., Любченко В.М., 12.10.1984	м. Київ, Дарниця, вул. Світла	Свіжий субір	-	2
KWU 37593	Любченко В.М., 20.05.1984	Околиці м. Київ, с. Бортничі, біля шосе на Бориспіль	Сосновий ліс	1 / 2	-
KWU 37594	Любченко В.М., 20.05.1984	Околиці м. Київ, с. Бортничі, біля шосе на Бориспіль	Сосновий ліс	1 / 2	-
KWU 37598	Любченко В.М., 20.05.1984	Околиці м. Київ, с. Бортничі, біля шосе на Бориспіль	Сосновий ліс	1 / 2	-
KWU 37595	Любченко В.М., 28.07.1983	Околиці м. Київ, с. Бортничі, біля шосе на Бориспіль	Сосновий ліс, дуже рідко	-	2
KWU 37596	Любченко В.М., 28.07.1983	Околиці м. Київ, с. Бортничі, біля шосе на Бориспіль	Сосновий ліс, дуже рідко	-	2
KWU 37597	Любченко В.М., 13.08.1983	Околиці м. Київ, с. Биківня, біля свиноферми	В дубово- сосновому лісі	-	2
KWU 37600	Любченко В.М., 13.08.1983	Околиці м. Київ, с. Биківня, біля свиноферми	В дубово- сосновому лісі	-	2
KW	Любченко В.М., 31.08.1983	Околиці м. Київ, с. Биківня, біля свиноферми	В дубово- сосновому лісі	-	2

1	2	3	4	5	6
KW	Любченко В.М., 27.05.1984	Околиці м. Київ, с. Биківня, біля свиноферми	В дубово- сосновому лісі	1 / 2 (рідко 3)	-
KWU	Любченко В.М 24.05.1983	Околиці м. Київ, с. Червоний хутір	В сосновому лісі, рідко	2 / 2 (рідко 3)	-

Примітка: в колонці 5 зазначено стадії квітання рослин, наявних у гербарних зборах: 1 – бутони, квітки розкриваються, 2 – всі квітки розкриті, 3 – квітки розкриті, пелюстки опадають.

У наукових публікаціях практично відсутня фітоценотична інформація із місцезнаходжень *C. ucrainica*. Це можна пояснити недостатньою увагою дослідників до цього питання, а також і труднощами його виявлення, оскільки зазвичай вид зустрічається поодинокими деревами або кущами та ще й по узліссях лісових масивів, днищах балок та ярів. За літературними даними, як зазначалося у вступній частині роботи, встановлено три великі ценопопуляції виду.

Незважаючи на знаходження однієї з них у правобережній частині лісостепового Дніпра, розпочнемо з неї для здійснення порівняльного ценотичного аналізу стосовно *C. ucrainica*. Досліджуючи поширення цього рідкісного виду на теренах України, вдалося виявити досить велику відому ценопопуляцію цього виду в межах його природного ареалу [SCHEVCHUK et al., 2016]. У цьому місцезнаходженні нами зареєстровано 19 особин *C. ucrainica*, серед яких збереглися екземпляри віком не менше 60–80 років.

Ця знахідна приурочена до околиць Канівського природного заповідника в гирлі Росі в 50 м. від русла р. Дніпро поблизу с. Пекарі в районі новозбудованого вертолітного аеродрому. Між його територією та руслом Дніпра в старих прибережних угрупованнях *Populus alba* L. та *Salix alba* L. знаходиться проточна канава завдовжки 700 м, яка постійно промивається та наливається при сильних дощах, масовому таненні снігу та повені в гирлі р. Рось. Ймовірно, цю частину цієї ділянки побережжя формує більш ранне за часом утворення – розмите річковими водами тіло зсувової тераси. Це припущення В.Л. Шевчика підтверджується наявністю шару темно-сірих водотривких глин, що відслонюються у смузі пляжу русла Дніпра (більш за все, темно-сірі глини верхньої товщі байоського ярусу юрської системи [PALIYENKO et al., 1971], якими підстеляються алювіальні піщані відклади з типовими формами мікрорельєфу, характерними для прирусової частини заплави. Виходи цих глин повністю співпадають із площею поширення рослин *C. ucrainica* в цій частині гирла р. Рось.

Пошуки подібних виходів глин на інших ділянках гирла р. Рось протяжністю декількох десятків км, а також на значній відстані берегової лінії Дніпра на правому березі не мало позитивних результатів. Раніше нами вказувалося про непідтвердженість поширення цього виду [SCHEVCHUK et al., 2016] в Канівському природному заповіднику та в його околицях (включаючи й Михайлівський ліс) за даними В.М. Любченка [BORTNYUK, LYUBCHENKO, 1987; BORTNYAK et al., 1990, BORTNYAK et al., 1991a; BORTNYAK et al., 1991b], які не були задокументовані гербарними зборами ні для Канівського природного заповідника, ні в досліджуваних нами гербаріях провідних ботанічних установ (табл. 1).

Опис у межах дослідженого локалітету [SCHEVCHUK et al., 2016] було виконано 20.08.2015 р. на зниженій ділянці кювету за насипною дорожньою дамбою до очисних споруд поблизу дороги з Канева до с. Пекарі в районі вертольотодрому в гирлі р. Рось поблизу берега Дніпра (автори Шевчик В.Л., Нікітчук О.В.). У ценотичному аспекті популяція *C. ucrainica* приурочена до лісів і рідколісь класу *Salicetea purpurea* Moor 1958 (порядок *Salicetalia purpureae* Moog 1958, союз *Salicion albae* Th. Muller et Gors 1958) [SOLOMAKHA, 2008]. Автори статті відмічають високу постійність у місцезнаходженні трав'янистих рослин, які є індикаторами умов різкозмінного режиму

вологозабезпечення і повсюдно зростають у Середньому Придніпров'ї на ділянках середнього рівня заплави Дніпра (*Equisetum pratense* L. та ін.).

Наступні місцезнаходження з участю *S. ucrainica* пов'язані з боровою терасою Дніпра в околицях Києва [BORTNYAK, LYUBCHENKO, 1987]. Перше з них виявлене авторами статті 24.05.1983 р. на околиці Києва, поблизу селища Червоний хутір у сосновому лісі. Друге було досліджене цими ж авторами 13.08.1983 р. на околиці м. Київ поблизу с. Биківня поряд із свинофермою в розрідженому дубово-сосновому лісі. Загальний характер рослинного покриву цієї ділянки вказує приналежність угруповань до союзу *Convallario majali-Quercion robori* Shevchuk et V. Solomakha in Shevchuk et al. 1996 порядку *Quercetalia pubescentis* Klika 1933 класу ***Quercetea pubescenti-petraeae* Doing-Kraft ex Scamoni et Passarge 1959**.

Особливо цікавою є інформація стосовно досліджених авторами популяцій в сосновому та мішаному лісі на площі поширення *S. ucrainica* до трьох га. Відзначається масове квітування рослин на площі ценопопуляції, а згодом і їх плодоношення на узліссях, уздовж доріг, на галявинах. Відносно інших видів глоду (*Crataegus pseudocyrtostrylla* Klokov., *S. curvicepala* Lindm.) в межах цього місцезнаходження, то зазначається, що вони або взагалі не квітували, або квітування було обмеженим.

Також нами під час сумісних експедиційних досліджень в долині р. Сули (30.04.2015 р. Н. Смоляр та О. Смаглюк) досліджено місцезнаходження *S. ucrainica* в околицях м. Лубни Полтавської області на території ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Мгарська дача». Виявлено один великий кущ висотою до 2,3 м. Територіально ділянка знаходиться на початку масиву грабово-дубового лісу на схилі правого корінного берега Сули в околицях с. Лука. Рослина зростає на ділянці похилого схилу до молодого яру, а саме зверху його основи, звідки виходить джерело, і оголюються глинисті відслонення.

Рослина виявлена на освітленій ділянці лісу, деревостан якого утворюють *Robinia pseudoacacia* L. (старі сажени дерева з діаметром стовбурів 40–70 см), в меншій мірі *Tilia cordata* Mill., *Acer campestre* L. В підрості переважає *Acer platanoides* L. та беруть участь *Fraxinus excelsior* L., *Quercus robur* L. (рідко на рівні травостою), які є характерними для природних деревостанів цього лісового масиву. У підліску домінує *Sambucus nigra* L. з незначною участю *Euonymus europaea* L., *E. verrucosa* Scop., *Acer tataricum* L. Особливістю травостою, що відмічене під час досліджень, є домінування *Adoxa moschatelliana* L. (участь 20 %) при загальному проективному покритті 60 %. Флористичне ядро утворюють типові неморальні види (*Aegopodium podagraria* L., *Stellaria holostea* L., *Polygonatum multiflorum* (L.) All., *Glechoma hirsuta* Waldst & Kit., *Viola mirabilis* L., *Pulmonaria obscura* Dumort.). Серед інших виявлено *Lamium maculatum* (L.) L., *Moehringia trinervia* (L.) Clairv., *Geum urbanum* L., *Viola odorata* L., *Chelidonium majus* L., *Urtica dioica* L., *Alliaria petiolata* (M. Bieb.) Cavara & Grande, *Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm. На час досліджень у трав'янистому покриві ділянки відмічені залишки синузій ранньовесняних ефемероїдів із домуванням *Scilla sibirica* Haw., *Anemone ranunculoides* L., *Corydalis solida* (L.) Clairv., *Ficaria verna* Huds. aggr.) та участю *Gagea minima* (L.) Ker Gawl., *G. lutea* (L.) Ker Gawl. Із синтаксономічної точки зору [SOLOMAKHA, 2008] угруповання в даному місцезнаходженні може розглядатися як похідне *Querceto roboris-Tilion cordatae* Solomeshch et Laivins in Solomeshch et al. 1993 порядку *Querceto-Fagetea* Br.-Bl. et Vlieger in Vlieger 1937 класу ***Querceto-Fagetea* Br.-Bl. et Vlieger in Vlieger 1937**.

Як свідчать дані ценотичного аналізу трьох місцезнаходжень із участю *S. ucrainica* та фітоценозу з поодиноким його кущем, синтаксономія цих угруповань дуже різноманітна. Очевидно, це обумовлено значною екологічною специфікою їх біотопів. Так, у гирлі р. Рось, ми вже вказували на наявність шару темно-сірих

водотривких глин, що відслонюються у смузі пляжу русла Дніпра. Стосовно досліджених локалітетів *C. ucrainica* в околицях Києва можна стверджувати про значну їх екологічну специфіку, можливо теж за рахунок розташування під шаром опіщаних ґрунтів борової тераси прошарку глин, що й викликає процвітання даної ценопопуляції. Четвертий локалітет *C. ucrainica* під Лубнами на ділянці похилого схилу теж виявлений у місці виходу джерела з оголеними глинистими відслоненнями.

Таким чином, можна стверджувати про залежність у поширенні *C. ucrainica* від наявності на глибині 2–3 метрів прошарку глин, який створює запас вологи для кореневої системи рослини, знаходження поряд джерела, а також запасу поживних речовин у вигляді перегниваючої рослинної біомаси в різних ямах та потужної підстилки на поверхні ґрунту.

За результатами біоморфологічного аналізу опрацьованих нами гербарних зразків *Crataegus ucrainica* зазначених колекційних фондів встановлено, що в більшості випадків це дерево, з опушеними молодими пагонами, густо опушеними пишними багатоквітковими суцвіттями, квітки в якому мають здебільшого два стовпчики, темно-зеленими, блискучими, роздільними на більше, ніж п'ять часток листками з опушеними черешками, з темно-винночервоними бочковидними блискучими плодами, що містять дві кісточки.

Наявна інформація про охорону виду на території деяких природних заповідників (Луганського, Черемського, Розточчя, Медобори) та національного природного парку «Святі гори» [FITORIZNOMANITTYA..., 2012]. На регіональному рівні він охороняється в Донецькій, Луганській, Одеській, Сумській, Полтавській областях [ANDRIYENKO, PEREGRYM, 2012].

Crataegus ucrainica у зазначених нами місцезнаходженнях охороняється лише на регіональному рівні на території ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Мгарська дача» (Лубенський район, Полтавська область). У зв'язку з близьким знаходженням його ценопопуляції на Київщині в гирлі р. Рось до території Канівського природного заповідника, доцільно забезпечити його охорону, включивши до складу цього природно-заповідного об'єкту або створити ботанічну пам'ятку природи.

Висновки

C. ucrainica, незважаючи на досить значне поширення в Україні за літературними та гербарними даними, виявлений у більшості сучасних місцезнаходжень здебільшого в Лівобережному Лісостепу, де представлений окремими особинами або нечисельними групами. За даними основних гербарних колекцій близько 80 % гербарних зразків виду зібрані саме з цієї території.

Ценотичні відношення не чинять суттєвого впливу на місцезнаходження *C. ucrainica*, оскільки їх синтаксономія є досить різноманітною. Аналізуючи поширення виду на території Лівобережного Лісостепу, можна підтвердити висновки попередніх дослідників [BORTNYAK, LYUBCHENKO, 1987; SCHEVCHUK et al., 2016] про значну екологічну своєрідність біотопів *C. ucrainica*, у яких формуються фітоценози з окремими особинами або з виокремленими з різних причин ценопопуляцій цього виду, здебільшого процвітаючих та з повними віковими спектрами. Очевидно, процвітання виду забезпечують специфічні екологічні умови, насамперед, наявність глин. Це можна буде підтвердити шляхом аналізу ґрунтового профілю за умови віднайдення описаних М.М. Бортняком та В.М. Любченком [BORTNYAK, LYUBCHENKO, 1987] в околицях Києва угруповань.

Оскільки, наведені за даними інших авторів [BORTNYAK, LYUBCHENKO, 1987] дві значні ценопопуляції *C. ucrainica* на околицях Києва, скоріше за все, втрачені, життєвою є досить велика відома ценопопуляція наведена для гирла р. Рось із Правобережного Лісостепу [SCHEVCHUK et al., 2016] по межі з Лівобережжям, яка

потребує постійного моніторингу за її станом, а також контролю за проведенням у зоні її знаходження господарських заходів із метою її збереження, відтворення та охорони.

References

- ANDRIYENKO T.L., PERENRYM M.M. (2012). Ofitsiini pereliki rehionalno ridkisnykh roslyn administratyvnykh terytorii Ukrainy (dovidkove vydannia). Kyiv: Alterpres. 148 p. [АНДРІЄНКО Т.Л., ПЕРЕГРИМ М.М. (2012). Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання). Київ: Альтерпрес. 148 с.]
- BAIRAK O.M. Konspekt flory Livoberezhnoho Prydniprovia. Sudynni roslyny. Poltava: Verstka. 164 p. [БАЙРАК О.М. (1997). Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини. Полтава: Верстка. 164 с.]
- BAIRAK O.M., STETSIYUK N.O. (2005). Atlas ridkisnykh i znykaiuchykh roslyn Poltavshchyny. Poltava: Verstka. 165 p. [БАЙРАК О.М., СТЕЦЮК Н.О. (2005). Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. Полтава: Верстка. 165 с.]
- BAIRAK O.M., STETSIYUK N.O. (2008). Konspekt flory Poltavshchyny. Vyshchi sudynni roslyny. Poltava: Verstka. 131 p. [БАЙРАК О.М., СТЕЦЮК Н.О. (2008). Конспект флори Полтавщини. Вищі судинні рослини. Полтава: Верстка. 131 с.]
- BORTNYAK M.M., LYUBCHENKO V.M. (1987). *Ukr. botan zhurn.*, **43** (1): 94-96. [БОРТНЯК М.М., ЛЮБЧЕНКО В.М. (1987). Зростання рідкісних для флори УРСР видів *Crataegus ucrainica* Rojark. і *C. klokovii* Ivashin (*Rosaceae*) на Київщині. *Ukr. botan. zhurn.*, **43** (1): 94-96]
- BORTNYAK M.M., LYUBCHENKO V.M., VOYTYUK YU.O. (1990). *Ukr. botan. zhurn.*, **47** (4): 70-73. [БОРТНЯК М.М., ЛЮБЧЕНКО В.М., ВОЙТЮК Ю.О. (1990). Рідкісні види флори Середнього Придніпров'я у флорі Михайлівського соснового лісу на Черкащині. *Ukr. botan. zhurn.*, **47** (4): 70-73]
- BORTNYAK M.M., LYUBCHENKO V.M., VOYTYUK YU.O., HOLYCHENKO T.V. (1991a). *Visnyk Kyiv. un-tu: khim.-biol. nauky ta nauky pro zemlyu*, (1) 44-50. [БОРТНЯК М.М., ЛЮБЧЕНКО В.М., ВОЙТЮК Ю.О., ГОЛЯЧЕНКО Т.В. (1991a). Флора Михайлівського соснового лісу на Черкащині. *Visn. Kyiv. un-tu: khim.-biol. nauky ta nauky pro zemlyu*, (1) 44-50]
- BORTNYAK M.M., LYUBCHENKO V.M., VOYTYUK YU.O., HOLYCHENKO T.V. (1991b). *Visnyk Kyiv. un-tu: khim.-biol. nauky ta nauky pro zemlyu*, (2): 42-46. [БОРТНЯК М.М., ЛЮБЧЕНКО В.М., ВОЙТЮК Ю.О., ГОЛЯЧЕНКО Т.В. (1991b). Аналіз флори Михайлівського лісу. *Visn. Kyiv. un-tu: khim.-biol. nauky ta nauky pro zemlyu*, (2): 42-46]
- FITORIZNOMANITTYA zapovidnykiv i natsionalnykh pryrodnykh parkiv Ukrainy (2012). Pid red. V.A. Onyshchenka, T.L. Andriyenko. K.: Fitosociocentr. 1: 406 p., 2: 580 p. [ФІТОРИЗНОМАНІТТА заповідників і національних природних парків України (2012). Під ред. В.А. Онищенко, Т.Л. Андрієнко. К.: Фітосоціоцентр. Ч.1: 406 с., Ч.2: 580 с.]
- GOMLYA L.M., DAVIDOV D.A. (2008). Flora vyshchych sudynnykh roslyn Poltavskoho raionu. Poltava: TOV Firma Techservis. 103 p. [ГОМЛЯ Л.М., ДАВИДОВ Д.А. (2008). Флора вищих судинних рослин Полтавського району. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс». 103 с.]
- IVCHENKO I.S. (1981). *Ukr. botan. zhurn.*, **38** (38): 44-48. [ІВЧЕНКО І.С. (1981). Поширення деяких видів родини *Rosaceae* на Поліссі у зв'язку з його загальною ксерофітизацією. *Ukr. botan. zhurn.*, **38** (2): 44-48]
- KLOKOV M.V. (1954). Rid Glid – *Crataegus* L. Flora URSS. K.: Vyd-vo AN URSS. **T. 1:** 49-79. [КЛОКОВ М.В. (1954). Рід Глід – *Crataegus* L. Флора УРСР. К.: Вид-во АН УРСР. **T.1:** 49-79]
- MOSYAKIN S., FEDORONCHUK M. (1999). Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural checklist. Kiev. 345 p.
- OPREDELITEL vyshchych rastenii Ukrainy (1987). Za red. Yu.N. Prokudina. Kyiv: Naukova dumka. 161 p. [ОПРЕДЕЛИТЕЛЬ высших растений Украины (1987). / за ред. Ю.Н. Прокудина и др. К.: Наукова думка. 161 с.]
- PALIYENKO E.T., MOROZ S.A., KUDELYA YU.A. (1971). Relief ta heolohichna budova Kanivskoho Prydniprovia. K.: Vid-vo Kyiv. un-tu. 95 p. [ПАЛІЄНКО Е.Т., МОРОЗ С.А., КУДЕЛЯ Ю.А. (1971). Рельєф та геологічна будова Канівського Придніпров'я. К.: Вид-во Київ. ун-ту. 95 с.]
- POYARKOVA A.I. (1939). Rod Boyaryshchnik – *Crataegus* L. Flora SSSR. M. ; L.: Izd-vo AN SSSR. **9.** 416-468 p. [ПОЯРКОВА А.И. (1939). Род Боярышник – *Crataegus* L. Флора СССР. М.; Л.: Изд-во АН СССР. **T. 9:** 416-468]
- POLETYKO O.M. (1954). Rod 26. Boyarischnik – *Crataegus* L. Derevia i kustarniki SSSR. Dikorastushchiie, kultiviruyemyie i perspektivnyie dlia introduktsii. Red toma S. Ya. Sokolov. M.-L.: Izd-vo AN SSSR. **T.III.** Pokrytosemennyie. Semeistva Trochodendronovyie. Rozotsvetnyie. 872 p. [ПОЛЕТИКО О.М. (1954). Род 26. Боярышник – *Crataegus* L. Деревья и кустарники СССР. Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции. Ред. тома С.Я. Соколов. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1954. **T. III.** Покрытосеменные. Семейства Троходендроновые. Розоцветные. 547. 872]

- SCHEVCHUK V.L., NIKITCHUK O.V., SCHEVCHUK T.V., SOLOMAKHA V.A. (2016). *Ukr. botan zhurn.*, **73** (1) [ШЕВЧИК В.Л., НІКІТЧУК О.В., ШЕВЧИК Т.В., СОЛОМАХА В.А. (2016). Нове місцезнаходження *Crataegus ucrainica* (Rosaceae) в дельті р. Рось. *Укр. ботан. журн.*, **73** (1)]
- SMIRNOVA O.V., CHYSTYAKOVA A.A., PORADYUK R.V., YEVSTYEGNEYEV O.I., KOROTKOV V.N., MYTROFANOVA M.V., PONOMARENKO YE.V. (1990). Populatsionnaia organizatsiia rastitelnoho pokrova lesnykh territorii. Puschyno. 91 p. [СМИРНОВА О.В., ЧИСТЯКОВА А.А., ПОПАДЮКР.В., ЕВСТИГНЕЕВ О.И., КОРОТКОВ В.Н., МИТРОФАНОВА М.В., ПОНОМАРЕНКО Е.В. (1990). Популяционная организация растительного покрова лесных территорий. Пушино. 91 с.]
- SOLOMAKHA V.A. (2008). Syntaksonomia roslynnosti Ukrainy. Tretie nablyzhennia. K.: Fitosociocentr. 296 p. [СОЛОМАХА В.А. (2008). Синтаксономія рослинності України. Третє наближення. К.: Фітосоціоцентр. 296 с.]

Рекомендує до друку
Р.П. Мельник

Отримано 26.01.2016

Адреса авторів:

¹О.В. Нікітчук, ²Н.О. Смоляр, ³В.А. Соломаха
Навчально-науковий центр «Інститут біології»
Київського національного ун-ту
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64
м. Київ, 03680
Україна
e-mail: ¹oxananikitchuk@ukr.net
²smolar@inbox.ru
³v.sol@ukr.net

Authors' address:

¹O.V. Nikitchuk, ²N.O. Smoliar, ³V.A. Solomakha
NSC «Institute of Biology»
Taras Shevchenko National University
64, Volofymyrska str.
Kyiv 03680
Ukraine
e-mail: ¹oxananikitchuk@ukr.net
²smolar@inbox.ru
³v.sol@ukr.net